

УДК 378:330.1

ЩОДО ПРИНЦИПОВИХ ЗМІН У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ОСВІТІ: ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРІОРИТЕТИ

Компанієць В.В., д.е.н., професор (УкрДАЗТ)

У статті доведено необхідність впровадження духовно-моральної та соціокультурної складових в економічну освіту.

Ключові слова: економічна теорія; економічна освіта; економіка; духовно-моральна та соціокультурна складові освіти.

ОТНОСИТЕЛЬНО ПРИНЦИПИАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ: ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ

Компаниец В.В., д.э.н., профессор (УкрГАЗТ)

В статье обоснована необходимость введения духовно-нравственной и социокультурной составляющих в экономическое образование.

Ключевые слова: экономическая теория; экономическое образование; экономика; духовно-нравственная и социокультурная составляющие образования.

CONCERNING TO THE PRINCIPAL CHANGES IN THE CURRENT ECONOMIC EDUCATION: SPIRITUALLY-MORAL AND SOCIO-CULTURAL PRIORITIES

Компанієць В.В.

The article substantiated the necessity of spiritually-moral and socio-cultural components introduction in economic education.

Keywords: economic theory; economic formation; economy; spiritually-moral and socio-cultural components of education.

Постановка проблеми, актуальність. Сучасна соціально-економічна криза - це тільки верхівка системної кризи, якою уражені всі сфери життєдіяльності суспільства. Основою системної кризи є криза духовно-моральна, криза людської особистості, а для України ця криза є і результатом помилок у виборі цивілізаційного шляху розвитку. Цим помилковим шляхом йде й наша освіта, у т.ч. освіта економічна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Щонайпотужнішим чинником, який сприяє прискореному процесу національної деградації, за справедливим зауваженням Г.В. Задорожного, став постмодерністський тип економічного мислення, нав'язаний у вигляді «економіксу» як базової економічної дисципліни в українських університетах [1, с.207]. Крах західної системи економічної думки та вищої економічної освіти визнають сьогодні і європейці. Так, Ліндон Ларуш відмічає, що сучасна світова економічна криза свідчить про провал емпіристської системи бухгалтерії, пов'язаної «з іменами Адама Сміта, Ієремії Бенґама та ін., яка під

брехливим заголовком «економікс» впроваджується у мозок студентів» [2].

Більш того, проти стандартів «економікс» виступають і самі студенти. Ще у 2000 р. був опублікований відкритий лист французьких студентів. В ньому вони зазначили своє незадоволення змістом економічної теорії, яку вивчають. Вона не дає знань про реальність економічного життя, надмірно та не виправдано використовує математику і має характер догми, оскільки положення неокласичної теорії стверджуються на рівні аксіом, а альтернативні теорії не розглядаються [3].

А у 2011 р. проти стандартів «економікс» виступили студенти одного з найбільш престижних вишів світу – Гарвардського університету. У відкритому листі до автора «Економікса» Григорі Менк'ю вони зазначили, що вивчають курс, який «демонструє специфічний та обмежений погляд на економіку, який увічнює проблематичну та неефективну систему економічної нерівності у нашому суспільстві сьогодні. Правильне вивчення економіки повинне включати критичне обговорення

як переваг, так і недоліків різних економічних моделей» [4]. У листі визначена соціальна й моральна позиція студентів: вони протестують проти економічної теорії, яка відверто займається апологетикою соціальної нерівності, захищає існуючу фінансово-банківську систему, обгрунтовує комерціалізацію вищої освіти, камуфлює справжні причини економічної і фінансової кризи.

При цьому слід зазначити, що в західній науковій думці сьогодні вже формуються нові синтетичні напрями, які об'єднують знання з економіки, соціології, психології, філософії, етики, що дозволяють більш реально розглядати сучасні проблеми економічного життя. Це *економічна психологія та соціологія, соціоекономіка* та інші нові наукові напрями, які олюднюють економіку та визнають величезний вплив на економічний розвиток культури та моралі суспільства та економічних агентів. Визнаючи кризу економічної теорії та економічну кризу як взаємопов'язані явища, західні вчені схвалюють нові проекти, які сприятимуть формуванню нового економічного мислення та виходу із економічної кризи. Ці проблеми активно обговорюють на сайті INET (Institute for New Economic Thinking – Інститут за нове економічне мислення) [6].

Тому досить дивно виглядає те, що саме сьогодні, коли західна соціально-економічна система доводить власну вичерпаність та неефективність, а провідна наукова спільнота визнає кризу економічної теорії та освіти, українська влада прагне будувати західну модель освіти, причому не кращого зразка.

Мета статті. Освіта є одним із важелів зміни культури суспільства, а якісна економічна освіта є передумовою розвитку соціально-економічної системи. *Які ж зміни необхідно здійснити в системі освіти, у т.ч. економічної освіти? Яким принципам повинна відповідати якісна національна освіта, яка буде сприяти формуванню конкурентоспроможної економіки та здорового суспільства? Відповідям на ці питання і буде присвячена ця публікація.*

Викладення основного матеріалу. В ХХ ст. знання перетворились на могутній чинник економічного зростання, його безпосередню продуктивну силу. Проте сучасні знання і інформація, як їх матеріальна форма, все ще у величезних розмірах використовуються в корисливих цілях, нарощуючи асиметрію між багатими і бідними, виробниками і споживачами, збільшуючи обсяги корупції, тіньової, віртуальної (псевдоекономічної) діяльності. Якщо для світової економіки найголовнішою проблемою стає виродження реальної економіки і створення фіктивної, віртуальної системи псевдоекономіки – фінансової піраміди, в якій головною цінністю стають нічим не забезпечені гроші та їх еквіваленти, то для багатьох пострадянських країн глобальною проблемою, яка руйнує економіку, стає корупція та

тіньова економічна діяльність. І незважаючи на те, що проблеми різні – їх причина одна.

Необхідно розуміти, що економіка - це не просто виробництво, розподіл, використання благ, а це, передусім, відносини між людьми - агентами економічної діяльності з приводу виробництва чи розподілу. А основою людських відносин є мораль. Тому, коли в суспільстві відбувається криза моралі, коли метою економічної діяльності стають нажива та гроші, криза неминуча. Знання без їх духовно-морального наповнення, без міцного фундаменту духовно-моральних цінностей, сформованих у тому числі в системі освіти, здатні в даний час зруйнувати як саме суспільство, так і реально економіку. Знання дійсно є стабільним чинником соціально-економічного розвитку, тільки якщо система освіти, через яку вони потрапляють до суспільства, збудована в духовно-моральних координатах.

Якщо провідні західні вчені ще тільки підходять до розуміння того, що сучасна економічна теорія, економічна освіта та економіка взагалі знаходяться у кризовому стані з причин відторгнення економічної теорії від моралі та потреб людини, перетворення економічної діяльності з засобу на мету життя, то економічна думка та система освіти, сформовані в східнослов'янській (православній) цивілізації, спочатку були засновані на основі духовно-морального, соціокультурного та антропологічного підходів.

Основні проблеми вищої освіти і головна причина кризи освіти - втрата її цивілізаційної ідентичності, у т.ч. холистичного підходу до освіти, який сформувався у східнослов'янській цивілізації і передбачує орієнтацію на всебічний розвиток особистості без шкоди для будь-якої складової людської природи (дух, душа, тіло), розвиток всіх сил душі (розум, воля, відчуття), опору на фундаментальність, системність, культуру, змістовність, консервативність, стабільність, традиційність, творчість та перехід до технократичного підходу, сформованого у західній цивілізації.

Тому, на нашу думку, *один із базових принципів якісної економічної освіти - це поєднання, комплексний і системний розвиток у процесі освіти і її оцінки п'яти взаємозв'язаних складових: духовно-моральної (спрямована на формування духовно-моральних цінностей та якостей), соціокультурної (вивчення особливостей розвитку православної цивілізації у координатах її культури, економіки, політики), інноваційно-інтелектуальної (розвиток творчих та інтелектуальних здібностей особистості як її інтелектуального потенціалу), професійної (отримання знань і навичок у відповідних галузях) і прикладної (отримання і закріплення духовно-моральних, професійних навичок у процесі навчання і практики).*

Результатом освіти повинна бути цілісна, гармонійно розвинена особистість, що володіє

духовно-моральними якостями і навичками, знаннями культури, історії держави, професійними знаннями і навичками. Розвиток інтелектуальних здібностей у процесі освіти повинен бути у згоді з духовно-моральним вдосконаленням людини. Головна задача найважливішого духовно-морального компоненту освіти – навчити кожну людину слідувати вказівкам совісті. Це дасть можливість зміцнити в суспільстві духовно-моральні норми і збудувати духовно-моральну соціально-економічну систему (далі – СЕС), у т.ч. систему управління.

Добро потрібно вирощувати, інакше воно буде пригнічено злом – це відомий духовно-моральний закон. Цей закон підтвердив у своїх дослідженнях Питурич Сорокін, який зазначав, що зростання етичного релятивізму «скажімо, від 40 до 48 % є достатнім, щоб роздрібнити, поруйнувати етичні ідеї або будь-які інші цінності» [5].

Підготовка фахівців повинна відбуватись за певними принципами, формами, методами, методикою. *Форми та принципи підготовки:* введення спеціальних курсів духовно-морального, соціокультурного, соціально-психологічного спрямування; міждисциплінарний принцип, тобто інтеграція принципів духовно-морального управління у більшість дисциплін, які вивчаються; принцип постійного поєднання теорії та практики; введення позанавчальної соціальної практики, мета якої полягатиме у вивченні соціальних наслідків управління бізнесом; принцип поєднання навчання в аудиторії, у процесі безпосередньої роботи та самостійної підготовки; введення спеціальних обов'язкових розділів у курсових, дипломних роботах; проведення семінарів, тренінгів, конференцій, круглих столів, які присвячені питанням морального управління; принцип навчання протягом усього життя.

Зміст та методика викладання базових економічних дисциплін повинні бути спрямовані на те, щоб слухачі отримали:

- знання про різні типи СЕС та моделей управління, у т.ч. типи аморальної, соціально-орієнтованої, СЕС і відповідні моделі управління, моделі сучасного західного менеджменту та тип духовно-моральної СЕС і моделі управління - їх основи, механізми, приклади і результати дії;

- знання про зв'язок духовно - морального управління та соціально-економічних, духовно-моральних, психологічних наслідків його дотримання чи недотримання;

- навички моделювання наслідків та вибору рішення, відповідно за умов дотримання чи недотримання моральних та професійних критеріїв;

- вміння досліджувати зв'язки між такими найважливішими параметрами, як цінності, мотиви, установки, інтереси керівника, вплив факторів зовнішнього середовища, та конкретними рішеннями і діями керівника, їх наслідками, і на цій основі

приймати альтернативні морально та економічно зважені рішення.

Необхідно застосовувати психологічні ігри та розрахунки, які доводять неефективність економічного егоїзму, самовпевненості, авторитаризму та інших порушень принципів духовно-морального управління. Важливе постійне наведення позитивних та негативних прикладів з реального життя шляхом використання відеоматеріалу, матеріалів преси, особистісного досвіду як викладача, так і слухачів.

В Українській державній академії залізничного транспорту на спеціальності «Економіка підприємства» протягом семи років за авторськими програмами реалізовано міні-проект з впровадження духовно-моральної та соціокультурної складових в процес підготовки кадрів шляхом введення в навчальний план підготовки бакалаврів, фахівців і магістрів трьох взаємозв'язаних дисциплін: основи духовної культури, економічна психологія, моральні основи економіки і підприємницької діяльності.

Для з'ясування результатів проекту проведено опитування, в якому брали участь студенти випускного курсу трьох факультетів у кількості 98 осіб, з яких 40 були учасниками проекту. Результати опитування показали, що у студентів, які вивчали відповідні курси, в ієрархії цінностей на першому місці опинились духовно-моральні цінності, виявився більший рівень вираження духовно-моральних потреб, а сприйняття змісту таких соціально-економічних категорій, як праця, власність, багатство, влада, моделі спілкування «співпраця-конкуренція» відповідає установкам, характерним для СЕС, що сформувалась у межах східнослов'янської (православної) цивілізації - духовно-моральної СЕС.

Найбільш вираженою різницею у когнітивному елементі свідомості студентів виявилось ставлення до сенсу праці, багатства, конкуренції, власності. У змісті відповідних тем лекцій за курсом «Моральні основи економіки та підприємницької діяльності» розкривалося бачення цих найважливіших економічних категорій з точки зору православної СЕС та західної, які дуже відчутно відрізняються.

Це і вплинуло на результати сприйняття змісту цих категорій, а відповідно – і на результати опитування (див. табл. 1). Так, дві третини опитуваних студентів спеціальності «економіка підприємства» розуміють працю як чесноту, засіб творчого перетворення світу, зростання людини, як засіб допомоги іншим. Такий сенс має праця у православної моделі. А от переважна більшість студентів інших спеціальностей у праці бачить спосіб заробляти на життя, що притаманно західній соціально-економічній моделі. Але слід зазначити, що взагалі у опитуваних (за винятком студентів-

механіків) досить сильно виражено розуміння творчого змісту праці.

Таблиця 1

Результати відповідей студентів, %

Запропоновані відповіді	Факультет / спеціальність			
	Механічний	УПП	Економічний, у т. ч.	
			Економіка підприємства	Фінанси
Сенс праці				
1. Праця – це чеснота, спосіб творчого розкриття, зростання людини, перетворення світу	18,18	40,00	44,68	35,72
2. Праця – це можливість допомагати іншим	3,03	0,00	23,40	7,14
3. Праця – це необхідний спосіб заробляти на життя	78,79	60,00	31,92	57,14
Ставлення до власності				
1. Божий дар, за який людина несе відповідальність і яким необхідно правильно розпоряджатися (не спричиняти шкоди довкіллю, сплачувати податки за експлуатацію природних ресурсів)	31,03	35,71	76,67	12,50
2. Те, що належить людині, і вона має право самостійно вирішувати, як використовувати цю власність	68,96	64,29	23,33	87,50
Ставлення до багатства				
Як ви вважаєте, матеріальне багатство (в ідеалі) означає:				
1. Відповідальність перед суспільством	10,00	28,57	65,51	25,00
2. Шлях до щастя, благополуччя, здійснення мрій	90,00	71,43	34,48	75,00

У сприйнятті моделі спілкування, стосунків у праці за векторами «конкуренція – взаємодопомога» більш схильними до співпраці, взаємодопомоги виявилися студенти спеціальності «економіка підприємства».

Бачення багатства та власності у першу чергу як відповідальності також більш виражено у студентів цієї ж спеціальності. Таке бачення людських стосунків у праці, власності, багатстві також відповідає православній соціально-економічній моделі і різко відрізняється від того, що пропонує сучасній молоді західна соціально-економічна модель, західна культура, яка з великою силою розповсюджується у нашому суспільстві, у тому числі через освіту.

Оскільки цей міні-проект з впровадження духовно-моральної та соціокультурної складової в економічну освіту дав позитивні результати, далі необхідна більш масштабна реалізація проекту.

Висновки. Ще раз хотілося б підкреслити, що вихід з соціально – економічної кризи передусім пов'язаний з виходом з кризи духовно-моральної. І цей вихід неможливий без змін в системі економічної освіти. Якщо ми хочемо, хоча б у далекому майбутньому, мати духовно-моральну соціально-

економічну модель розвитку нашої держави, модель, спрямовану на гармонійний розвиток кожної людини, її духовних, душевних і тілесних сил, розуму, волі, почуттів, вже зараз необхідно здійснювати стратегічні зміни в системі економічної освіти з урахуванням духовно-моральної, соціокультурної, інтелектуально-інноваційної складових. А як стратегічні цілі освіти необхідно прийняти такі: створення основи для стійкого соціально-економічного і духовного розвитку України; подолання соціально-економічної і духовної кризи, забезпечення високої якості життя народу і національної безпеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Задорожний Г. В. Глобализация как гуманитарный проект человечества (экономическая власть или культура) [Текст] / Г. В. Задорожний // Социальная экономика. – 2003. – Вып. 2 - 3. – С. 5 - 30.
2. Маслов Олег Мировой кризис начала XXI века в высказываниях современников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.net/osobaya_tema/finansovyy_krizis_i_perspektivy_rossii/mirovoj_krizis_nachala_khkh_i_veka_v_vyskazyvaniyah_sovremennikov_2008-03-17.htm.

3. Студенты Гарварда бастуют, не желая изучать стандартные «Экономика» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://martinis09.livejournal.com/309768.html>

4. Institute for New Economic Thinking [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ineteconomics.org>

5. Сорокин Питирим. Кризис нашего времени. В сб. «Человек, цивилизация, общество» [Текст]. - М.: Наука, 1992 - 368 с.

6. Компанієць В. В. Управління розвитком соціально-економічних систем у духовно-моральному та соціокультурному вимірі. Частина 2. Якість управління соціально-економічними системами: духовно-моральні та культурні пріоритети (на прикладі залізничного транспорту) [Текст] : монографія / В. В. Компанієць. – Харків : УкрДАЗТ, 2012. – 296 с.

Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Якименко Н.В.

УДК 985.6577.19.5

ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ РІВЕНЬ СТРЕСОВОСТІ ТА КОНФЛІКТНОСТІ КОЛЕКТИВУ

Сухорукова Т.Г., к.е.н., доцент (УкрДАЗТ)

У статті розглядаються основні визначення сутності конфліктів всередині організації, методи управління ними та фактори, що впливають на рівень розвитку конфліктів та стресів в організації. Оцінюється вплив внутрішніх факторів розвитку організації на рівень конфліктності та стресовості.

Ключові слова: стрес, конфлікт, фактори стресовості та конфліктності, організаційна поведінка людини, організаційна культура, умови та фактори праці.

ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРЕННИХ ФАКТОРОВ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИХ УРОВЕНЬ СТРЕССОВОСТИ И КОНФЛИКТНОСТИ КОЛЛЕКТИВА

Сухорукова Т.Г., к.э.н., доцент (УкрГАЗТ)

В статье рассматриваются основные определения сущности внутриорганизационных конфликтов, методы управления ими и факторы, влияющие на уровень развития конфликтов и стрессов в организации. Оценивается влияние внутренних факторов развития организации на уровень конфликтности и стрессовости.

Ключевые слова: стресс, конфликт, факторы стрессовости и конфликтности, организационное поведение человека, организационная культура, условия и факторы труда.

CHARACTERISTICS OF THE INTERNAL FACTORS THAT DETERMINE THE LEVEL OF STRESS AND CONFLICT TEAM

Sukhorukova T.G.

In the article the basic definition of the essence in-house conflict management techniques and factors affecting the level of conflict and stress in the organization. The influence of external factors on the development of the organization level of conflict and stress.

Keywords: stress, conflict, stress and conflict factors, organizational behavior, organizational culture, working conditions and other factors.

Постановка проблеми. В умовах невизначеності соціально-економічного розвитку держави, окремих галузей та підприємств, більшість управлінських рішень адміністрації підприємств веде до стресів та конфліктів у будь-якому трудовому колективі. Перш за все це пов'язане з тим, що адміністрація та трудовий

колектив у виробничому процесі виступають ні як партнери, а як протилежні сторони, що мають різні цілі, завдання, інтереси, мотивації і т. ін. Тому важливо охарактеризувати, які фактори зовнішнього та внутрішнього середовища підвищують або знижують рівень стресовості у колективі.